

Erzurum'un Yüzleri " Derviş Ağa "

Hüseyin Yurttaş

Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2016, 80 sayfa, ISBN: 978-975-442-800-1

Pelin DİVRİK*

Tarihi geçmişiyle Erzurum, yüzyıllar boyu pek çok eseri bünyesinde barındırmaktadır. M.S. V. yüzyıldan itibaren her dönemde imar faaliyetleri ile sürekli gelişen şehir, bayındır hale getirilmiş, günümüze ulaşan tarihi yapılarıyla ne denli önemli bir yerleşim yeri olduğu vurgulanmıştır. Türk yerleşimi öncesi, yani Doğu Roma (Bizans) dönemine ait yazılı bir eser günümüze ulaşamamıştır.

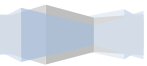
* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, divrikpelin@gmail.com

Mevcut İç Kale'nin kuruluşunda bu döneme ait kalıntılar olmalıdır. Ancak bunları tespit edebilmek, belge olmadığı için mümkün değildir. Bugünkü mevcut kültür varlıklarını üç ana zaman dilimi içerisinde değerlendirmek mümkündür.

Erzurum'daki tarihi yapıların ilk bölümünü, şehrin Türkler tarafından fethedilmesiyle kurulan Saltukoğulları (1080-1202) döneminde inşa ettirilen eserler oluşturur. Türk mimarisi ve bölge tarihi açısından önemli olan bu yapılar arasında Erzurum Kalesi, Tepsi Minare, Ulu Camii ve Emir Saltuk türbesi sayılabilir. Tuğla ve kesme taş malzeme ile sade ve özgün eserler meydana getirilmiştir. İkinci zaman dilimi, bölgenin ve şehrin İlhanlıların (XIII. yüzyıl ikinci yarısı- XIV yüzyıl ilk çeyreği civarı) eline geçmesiyle oluşmuştur. Anadolu Selçuklu mimari geleneği içerisinde yaptırılan Çifte Minareli Medrese, Yakutiye Medresesi, Ahmediye Medresesi ve Gümüşlü Kümbet, Karanlık Kümbet, Üç Kümbetlerdeki gibi Anonim Kümbetler gibi birkaç türbe, süslemeleri ve anıtsal ölçüleriyle şehrin silüetine önemli bir katkı sağlamıştır. Şehir, üçüncü ve uzun evresini Osmanlı döneminde yaşamıştır. XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlıların hakimiyetine giren Erzurum'da, yaklaşık 400 yılı aşkın süre içerisinde pek çok eser yaptırılmıştır. Ancak bunlar, Selçuklu ve İlhanlı döneminde yaptırılan eserler kadar anıtsal olmamıştır. İnşa ettirilen camiler, Lala Paşa Camii dışında tek kubbeli veya ahşap desteklidir. Medrese, han, çeşme, türbe ve hamamların ikisi dışında, diğerleri birbirinin tekrarı niteliğinde yapılardır. Süsleme oldukça az, malzeme de çok kaliteli değildir. Ancak şehrin biçimlenişini bu dönem yapıları belirlemiştir. Özellikle sur içerisinde ve sur dışında yer alan bu yapıların yerleştirilişleri, sokak düzenleri, sivil mimari örnekleriyle, tipik bir Anadolu şehrinin biçimlenişi gibidir.

Erzurum, XVII. yüzyılda Osmanlı toprakları içerisinde İstanbul ve İzmir'den sonra üçüncü sırada gümrük merkezi konumundadır. Gümrük gelirlerinin büyük oluşu ve bu kaynaktan beslenen sanat ve zanaat erbabının çokluğu, şehre büyük bir canlılık kazandırmıştır. Evliya Çelebi'nin bir süre gümrük memurluğu yaptığı Erzurum, onun ifadesiyle şöyle anlatılır. " *Dört tarafında Arap, Acem, Hind, Sind, Hatay, Hiten bezirganlarının hanları var. İstanbul ve İzmir gümrüğünden sonra en işlek gümrük bu Erzurum Gümrüğüdür. Çünkü, tüccarlarına adil davranırlar.* " Gümrük Hanı'nın da bulunduğu birçok han şehrin kuzey doğusunda yer almaktadır. Dolayısıyla bu kesim alışverişin de yoğun olduğu alandır. Tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan Erzurum, aynı zamanda yolların kavşak noktasıdır. Bu nedenle tüccarların uğrak yeridir. Derviş Ağa'nın yaptırdığı Gümrük Hanı, bir dönem gümrük işlerinin yapıldığı resmi bir kurum olarak kullanılmıştır. Şehri bu kesiminde günümüzde de ticari canlılık devam etmektedir.

XIX: yüzyılın sonu ile XX: yüzyıl başlarında yaptırılan tabyalar, b,r taraftan şehrin savunmasını üstlenirken, diğer taraftan askeri mimarinin en devasa anıtlarını oluştururlar.

Yapılaşmanın en yoğun olduğu XVIII: ile XIX: yüzyıl içerisinde Derviş Ağa ve ailesi tarafından Erzurum'da inşa ettirilen çeşitli eserler dikkati çekmektedir. Vakfiyesinden tespit edilen yapıların bazıları ise günümüze ulaşmamıştır. Bunlar içerisinde hanlar, dükkanlar ve evler sayılabilir. Bu aile tarafından inşa edildiğini vakfiyesinden öğrendiğimiz Erzurum dışında, Ilıca yakınında yaptırılan köprünün nerede ve nasıl bir yapı olduğu tespit edilememiştir. Ancak kitabesi bulunmayan ve genelde XVII: yüzyıla tarihlenen Karaz (Öznü) Köprüsü, Derviş Ağa'nın babası Hacı Bektaş tarafından yaptırılmış olabilir. Yazarımız burada bir ihtimale dayalı bilgi paylaşımı yapması yönüyle ve kaynakça ile belge göstermemesi yönüyle eleştirilebilir. Bu köprü dışında Bayburt'ta yeri net olarak belirlenmeyen, Bayburt kalesi önünde bir çeşme yaptırdığı yine vakfiyede ifade edilmektedir.

Tanıtımını yapmış olduğumuz Derviş Ağa ve ailesi, yaptırdığı çok sayıda eserle Erzurum'a damgasını vurmuş, ancak mezar taşında da belirtildiği gibi kendi zamanında pek kıymeti bilinmemiş, kendinden sonra da bu kapsamda hatırlanmamıştır. XVIII. yüzyılın renkli simalarından biri olduğu anlaşılan Hacı Derviş İbrahim Ağa, Erzurum'da birkaç eser yaptırmış, bir caminin onarımına ve bir hamamın inşasına büyük çapta katkıda bulunmuştur. Günümüzde Gümrük Camii olarak bilinen Hacı Derviş Camii, hemen güneyinde yol aşırı karşısındaki Gümrük Hamamı ve yine caminin güneydoğusunda yol aşırı çaprazındaki Gümrük Hanı(Deve Hanı), şehir merkezinde Tahtacılar Çarşısı'ndaki Derviş Ağa Camii, Sultan Melik Mahallesi'ndeki Saray Hamamı ile Erzurum'a yaklaşık 70 km, uzaklıkta, İspir yolunun güneyinde akan Serçeme Çayı üzerindeki Derviş Ağa Köprüsü, onun yaptırdığı eserler içerisinde yer almaktadır. Bu hayır sahibi kişi, ayrıca Yeğen Ağa Mahallesi'ne adını veren Yeğen Ağa Camii'nin onarımına büyük maddi destek sağlamıştır. Ayrıca yine Yeğen Ağa Mahallesi'nde bulunan Çifte Göbek Hamamının inşasına katkıda bulunmuştur. Adı geçen Hamamın inşa maliyetinin bir kısmı Bakırcı Hacı Mustafa Efendi, bir kısmı da Derviş Ağa tarafından karşılanmıştır. Hamamın plan tarzı, hamam mimarisinde pek fazla görülmemeyen bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rivayet edilen başka bir anlatıma göre ise, Gürcü Kapısı (Ali Ağa) Camii'nin kubbe yapımına banisinin parası yetmediği ve kubbeyi Derviş Ağa'nın tamamlattığı belirtilmektedir. Ancak İ. Hakkı Konyalı, bunun gerçeğe uymadığını ifade etmektedir. Belki de yapımından sonra harap olan kubbenin onarımını Derviş Ağa karşılamış olabilir. Yazarımız, bunu netleştirecek bir belgenin olmadığını da ayrıca belirtmiştir.

Sonuç olarak bakıldığında tanıtımını yapmış olduğumuz eserimiz sadece Derviş Ağa'yı anlatmakla kalmamış, onun unutulmaya yüz tutan eserlerini ve faaliyetlerini de okuyucunun gözleri önüne sermiştir. Ayrıca eserde yukarıda gördüğümüz şekilde Derviş Ağa ile beraber geniş bir Erzurum anlatısı yapılmış ve portresi de çizilmiştir.